

УДК 332

Петрушенко К. І.

Одеська національна академія харчових технологій

Григорьев Є. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Павленко Г. М.

Одеська національна академія харчових технологій

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню сутності та змісту продовольчої безпеки та особливостям продовольчої безпеки України, тобто здатності держави і суспільства протягом певного часу забезпечувати доступ населення до продуктів харчування в кількості й якості, достатніх для здорового фізичного і соціального розвитку кожної людини в звичайних умовах та в непередбачуваних надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольча незалежність, продовольче споживання, проблема продовольчої безпеки.

Постановка проблеми. Найважливішою ланкою системи безпеки суспільства є економічний складник, де відбувається виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ. Економічна безпека країни залежить від здатності наявних ресурсів і виробничих можливостей забезпечити власне населення продовольчими товарами, передусім хлібом і м'ясомолочними продуктами, тому продовольча безпека є важливою ланкою безпечного та нормального існування соціуму, а також складовою частиною економічної безпеки держави [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок в аналіз проблем продовольчої безпеки зробили праці таких вітчизняних учених, як: А. Бабенко, П. Борщевський, Ю. Білик, Л. Дейнеко, В. Шкаберін, А. Лисецький, І. Романюк, В. Трегобчука, О. Шпичак, В. Балабанов, А. Прохожева, Ю. Хромов, В. Суворовцева, І. Стуканова, Б. Пасхавер, О. Гойчук, П. Лайко, П. Саблук та ін. Проте вивчення цієї теми не можна вважати завершеним, значна кількість її аспектів не висвітлені, деякі з них потребують регулярного моніторингу та аналізу.

Мета статті полягає у розвитку теоретико-методичних основ у системі економічної безпеки, що сприяють привенції та нейтралізації негативних наслідків від впливу кризових явищ у продовольчій сфері, а також у дослідженні можливостей ескалації останньої в сучасній економічній системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольчу безпеку можна трактувати як неомежену здатність держави і суспільства протягом тривалого періоду забезпечувати доступ населення до продуктів харчування в кількості і якості, достатніх для здорового фізичного і соціального розвитку кожної людини у звичайних умовах і мінімально необхідних для підтримки здоров'я і працездатності в надзвичайних продовольчих ситуаціях [2; 3].

Поняття «продовольча безпека» отримало розповсюдження в перші роки після Другої світової війни, коли для багатьох країн, які стали на шлях самостійного і незалежного розвитку, ця проблема набула життєво важливого значення.

У 1945 р. при Організації Об'єднаних Націй було створено структуру з питань сільського господарства і продовольства, яка отримала назву Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО). Вона була створена для зниження бідності і голоду в світі за допомогою проведення політики підтримки розвитку сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки [4].

У рамках ФАО для вирішення проблеми голоду в світі в листопаді 1996 р. відбувся Всесвітній продовольчий саміт, де були присутні представники 185 країн, затверджена Римська декларація стосовно продовольчої безпеки і План дій Всесвітнього продовольчого саміту, орієнтований передусім на країни, що розвиваються, і які під час вступу до Світової організації торгівлі беруть на себе зобов'язання діяти відповідно до цього плану. Згідно з декларацією, країни – учасниці саміту взяли на себе зобов'язання забезпечити політичну, соціальну і економічну обстановку, яка дає змогу створити оптимальні умови для викорінювання бідності та встановлення міцного миру, засновані на повноправній участі жінок і чоловіків, що є найкращим способом досягнення продовольчої безпеки для всіх [5].

Поняття продовольчої безпеки полягає у стабільному постачанні економічно доступного продовольства населенню у кількості й якості, які відповідають медичним нормам. Тобто з погляду ФАО існує кількісний, якісний та економічний аспекти продовольчої безпеки для всіх держав. Механізми забезпечення для кожної країни є індивідуальними і відрізняються один від одного залежно від експертно-імпоротної орієнтації агропромислового сектору: на повне самозабезпечення продовольством та експорт його надлишків або на часткове самозабезпечення з орієнтацією на імпорт продовольства у розмірах дефіциту продовольства [6].

Зниження рівня продовольчого споживання в кількісному й якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили. Агропромисловий сектор України в умовах його радикальних економічних і системних перетворень потребує наукового забезпечення питань проведення його реформи, подолання кризових ситуацій і стабілізації соціально-економічного стану. Безумовно, глобалізація економічного розвитку вимагає від України зусиль щодо захисту її економічних інтересів, здобуття гідних умов участі у світовій кооперації, торгівлі, науково-технічному обміні. Для забезпечення сталого розвитку економіки України і покращення добробуту населення необхідним є ефективне функціонування агропромислового сектору України. [3] Продовольча безпека України через свою значущість для забезпечення життєвих інтересів держави – один з пріоритетних напрямів стратегічного курсу реформування економіки України,

який вимагає ухвалення відповідних рішень на всіх рівнях вищої державної виконавчої і законодавчої влади.

Приймаючи до уваги інтереси економічної безпеки України і соціально-політичної стабільності у суспільстві, необхідно констатувати, що виробництво продовольчої сировини і продукції є найважливішим сектором економіки. Першочерговим завданням є створення в агропродовольчому секторі умов для ефективного господарювання, підприємницької стабільності та забезпечення державної підтримки товаровиробників [3].

У сучасному світі спостерігається нерівномірність у виробництві і споживанні продуктів харчування. У країнах, де сільське господарство недостатньо розвинуте, як правило, виникають проблеми з продовольством. Це стосується передусім країн, що розвиваються, чий економічний розвиток свідчить, що подолати продовольчу проблему самостійно вони не зможуть. Недостатня забезпеченість продуктами харчування негативно впливає не тільки на показники середньої тривалості життя людей, але також і на їх здоров'я та фізичну працездатність.

Продовольча безпека є складовою частиною загальноекономічної безпеки країни. Тільки завдяки їй вирішенню можна досягти стану стійкого соціально економічного розвитку суспільства, процес відтворення, у тому числі демографічний [7; 8].

Продовольча незалежність країни передбачає наявність стратегічних запасів енергії, орних земель, мінеральних добрив, продовольства, достатніх для забезпечення продовольством населення за нормами кризової ситуації на весь період проведення надзвичайних мобілізаційних заходів, які передбачають перебудову системи життєзабезпечення країни для подолання або компенсації збитків, нанесених кризовою ситуацією.

Головною передумовою для виникнення продовольчої залежності є відмова від підтримки власних виробників і надмірне вторгнення імпортерів продуктів харчування в споживчий кошик населення [9]. Як відомо зі світового досвіду, країна зберігає свою незалежність, якщо частка імпорту до внутрішнього споживання коливається в межах 20–25%. Очевидно, продовольча залежність будь-якої країни виникає передусім у результаті низької ефективності її національного агропромислового сектору, але продовольча безпека може наступити також у разі падіння темпів економічного зростання, загострення проблеми зовнішнього боргу, нестабільності курсу національної валюти.

В Україні є ресурси і кліматичні можливості для забезпечення продовольчої незалежності, але за роки незалежності цей показник характеризується низькою динамікою. У розвинених країнах агропромислове виробництво базується на використанні величезної кількості матеріальних ресурсів, які дуже часто імпортуються, тому продовольче забезпечення населення країни залежить від імпорту продовольства або засобів на його виробництво. І головне, зростання агропромислового виробництва в розвинених країнах безпосередньо не пов'язане зі зростанням споживання на внутрішньому ринку країни. Отже, проблема продовольчої безпеки, характер її виникнення і вирішення абсолютно різні в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, незалежно від наявності сприятливих ресурсних і кліматичних умов.

Глобальна фінансова криза, яка викликала зниження купівельної спроможності людей, призвела до падіння попиту на продукти харчування. Проблеми у світовій економіці можуть призвести до того, що багато країн опиняться на межі виживання в прямому розумінні цього слова. Визначити єдину для всієї планети норму харчування важко, оскільки зони і регіони Землі об'єктивно розрізняються за витратами енергії, яка необхідна для підтримання життя людини. Враховуючи фізіологічні норми, повноцінне харчування отримують 35% жителів планети, приблизно 15% споживають достатню кількість калорій, але мають дефіцит білків. Приблизно 20% мають дефіцит білків тваринного походження, а решта 30% живе в умовах нестачі кількісної та якісної їжі [6].

Проблема продовольчої безпеки в розвинених країнах переважно пов'язана з якістю споживаних товарів. Безпека й якість продовольчої сировини і харчових продуктів стали одним з основних чинників, які визначають здоров'я населення. Здорове харчування сприяє профілактиці захворювань, підвищенню стійкості організму до несприятливого впливу довкілля, продовженню життя, забезпечує нормальне зростання і розвиток дітей. Збільшення в останні роки попиту на високоякісні продукти харчування стимулює інтерес до вивчення проблеми продовольчої безпеки з погляду інформації про безпеку продуктів. Проблема продовольчої безпеки набуває в сучасних умовах глобального характеру [10; 11].

Глобальність її полягає в тому, що вона перетинає межі окремих держав і поширюється по всій планеті. Діапазон конкретних проявів проблеми продовольчої небезпеки достатньо великий – від тимчасової нестачі окремих продуктів до масового голоду, від локального охоплення частини будь-якої держави до глобальних масштабів. У структурі сучасної глобалістики продовольча безпека набуває статусу самостійної глобальної проблеми [12].

Поняття продовольчої безпеки виникло у світовій літературі у зв'язку з процесами в країнах, що розвиваються. Світ зіткнувся з глобальним парадоксом, коли абсолютне надвиробництво продовольства в розвинених країнах поєднується з голодом в африканських та азійських країнах. Кількість недоїдаючих у світі вже перевищує мільярд [6; 13; 14].

Продовольча безпека є комплексним поняттям, яке містить три важливі аспекти:

1) кількісний аспект: ступінь реалізації поточної потреби в продуктах сільськогосподарського виробництва;

2) якісний аспект: задоволення потреби у безпечних для здоров'я, якісних продуктах сільськогосподарського виробництва;

3) соціально-економічний аспект: зростання прибутків населення, яке забезпечує доступ усіх груп населення до продовольства на рівні забезпечення життєдіяльності.

Сучасні дослідження продовольчої безпеки охоплюють такі напрями:

1) світові і національні тенденції, чинники розвитку сільського господарства і виробництва продовольства;

2) стратегії національної продовольчої безпеки;

3) моделювання системи, критеріїв і оцінки продовольчої безпеки;

4) зовнішні і внутрішні загрози національній продовольчій безпеці;

5) регіональні проблеми продовольчої безпеки;

6) організаційно-економічні, правові, екологічні механізми забезпечення продовольчої безпеки.

Вибір таких механізмів забезпечення продовольчої безпеки для кожної країни є індивідуальним і орієнтований на:

1) повне самозабезпечення з орієнтацією на формування внутрішніх стратегічних резервів і експорт надлишків продовольства за збереження позитивного сальдо торговельного балансу;

2) часткове самозабезпечення з орієнтацією на імпорт продовольства в обсягах його дефіциту згідно зі споживанням у країні.

Зараз Україна знаходиться на етапі забезпечення продовольчої безпеки, і саме зараз закладаються концептуальні основи розвитку відповідних економічних стосунків, при цьому актуальним є:

1) вивчення основ продовольчої безпеки країни і чинники, які на неї впливають;

2) залучення широкого кола державних організацій, науково-дослідних інститутів, органів влади, фахівців і практиків сільськогосподарських і харчових підприємств, науковців і громадськості до вирішення цієї проблеми;

3) врахування світового досвіду щодо створення системи продовольчої безпеки й одночасне дотримання прав суб'єктів господарювання;

4) запобігання помилкам, які порушують цілісність економічної системи України та її зв'язок зі світовою економікою;

5) прогнозування наслідків щодо заходів економічного втручання;

6) координування взаємних відносин із країнами-партнерами.

Висновки. Забезпечення продовольчої безпеки є складною, але вирішуваною проблемою для України, яка має розвинену систему управління, законодавство митного регулювання і сільськогосподарського виробництва. Незважаючи на падіння виробництва й економічну кризу, Україна зберегла систему сільськогосподарського і переробного виробництва, що є позитивним чинником для досягнення в найближчому майбутньому бажаного рівня продовольчої безпеки. Однак необхідно здійснити заходи щодо вдосконалення системи забезпечення безпеки та контролю над якістю продуктів харчування. Потрібні кардинальні державні заходи щодо стабілізації та розвитку вітчизняного виробництва з випуску конкурентоспроможної сільськогосподарської та продовольчої продукції. Також є необхідність у впровадженні щорічних розрахунків потреб в об'єктах зберігання продовольчих запасів, оскільки чисельність населення не перебуває у константі, отже, резерви мають коригуватися. Таким чином, формування резервних фондів продовольства є актуальним питанням як для кожного регіону, так і для держави у цілому. Саме у цьому напрямі отримує розвиток тема продовольчої безпеки в структурі сучасної економічної системи у подальших наукових дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Папело В.Н. Современное состояние и механизмы самообеспечения продовольственной безопасности / В.Н. Папело, А.Н. Радчиков, П.В. Скурихин. – Новосибирск : СибАГСб 2000.
2. Басюркіна Н.І. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації економіки України / Н.І. Басюркіна // Науковий вісник Одеського держ. екон. ун-ту. Економіка, політологія, історія. – 2008. № 21(77). – С. 89–98.
3. Басюркіна Н.І. Роль державного регулювання АПК в трансформаційних умовах / Н.І. Басюркіна // Раціональне природокористування – важлива основа ноосферного розвитку України. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2011. – С. 162–164.
4. Організація Об'єднаних Націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://un.org.ua/news/>.
5. Римская декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия. – 1997. – № 3–4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rau.su/observer/3-4_97/019.htm/.
6. Продовольственные системы для улучшения питания / Продовольча і сільськогосподарська організація – Рим, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/018/i3300r/i3300r00.htm>.
7. Лукинов І.І. Продовольча безпека та її гострота у світовому вимірі / І.І. Лукинов // Економіка АПК. – 2001. – № 4.
8. Саблук П.Т. Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України в ХХІ ст. / П.Т. Саблук // Економіка України. – 2002. – № 5.
9. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика / В.А. Дергачев. – К. : ВИРА-Р, 2004. – 672 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dergachev.ru/book-geof/index.html>.
10. Сиденко В.Р. Глобализация и экономическое развитие / В.Р. Сиденко. – М. : Феникс, 2008.
11. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель : в 2-х т. Т. 2. Европейская интеграция и экономическое развитие / В.Р. Сиденко ; Ин-т экон. и прогнозир. НАН Украины. – К., 2011.
12. Глазьев С. Основа обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс / С. Глазьев. – 1997. – № 1.
13. Food security. New solutions for the twenty-first century / Ed. By EI Obeid A. E. Ames.
14. The State of World Population 2011 / B. Crosette.

Петрушенко К. И.

Одесская национальная академия пищевых технологий

Григорьев Е. О.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Павленко А. М.

Одесская национальная академия пищевых технологий

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СТРУКТУРЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена исследованию сущности и содержания продовольственной безопасности и особенностям продовольственной безопасности Украины, то есть способности государства и общества в течение определенного времени обеспечивать доступ населения к продуктам питания в количестве и качестве,

достаточных для здорового физического и социального развития каждого человека в обычных условиях и в непредсказуемых чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольственная независимость, продовольственное потребление, проблема продовольственной безопасности.

Petrushenko K. I.

Odessa National Academy of Food Technologies

Hryhoriev Ye. O.

Odessa I. I. Mechnikov National University

Pavlenko H. M.

Odessa National Academy of Food Technologies

THE FOOD SECURITY IN THE STRUCTURE OF CURRENT ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE

Summary

In the article reveals the essence and content of food security and specification of food security of Ukraine, i.e. the ability of state and society for some time to provide public access to food in sufficient quantity and quality for healthy physical and social development of each person in normal circumstances and unexpected emergencies.

Key words: Food security, food independence, food consumption, problem of food security.